

وابسته‌ها



چکیده

در این مقاله (با توجه به تمرین دوم صفحه‌ی ۱۲۴ کتاب زبان فارسی ۳، سال سوم آموزش متوسطه)، وابسته‌ی وابسته در اضافه‌های تعلق‌ی و غیر تعلق‌ی، با رسم نمودار بررسی و با ذکر مثال‌های گوناگون، بیان شده که در گروه‌های اسمی‌ای مانند «دوربین فیلم‌برداری نو» اگر چه صفت بعد از مضاف‌الیه ذکر شده، ولی وابسته‌ی وابسته از نوع «صفات مضاف‌الیه» شکل نگرفته است.

اصولاً هر هسته با وابسته‌ی آن، مانند مضاف و مضاف‌الیه، موصوف و صفت، هسته و بدل، هسته و متمم اسم، گشتارهایی از جمله‌های کوتاه ساده هستند که به صورت گروه‌های اسمی مورد استفاده قرار می‌گیرند. گروه‌های اسمی «پدرم، فریدون»، «کیف قهوه‌ای» و «علاقه‌ی من به درس»، به ترتیب گشتارهایی از جملات ساده‌ی «پدرم فریدون است»، «کیف، قهوه‌ای است» و «من به درس علاقه دارم» است. بنابراین، شناخت دقیق ژرف ساخت این گروه‌های اسمی، ما را در شناخت روابط بین واژه‌های این گروه‌ها از هسته و وابسته‌های آن و ترسیم نمودارهای پیکانی و درختی آنها یاری می‌دهد. در ترسیم نمودار گروه‌های اسمی، نباید تنها به شکل ظاهری ترتیب قرار گرفتن واژه‌ها توجه شود، بلکه توجه به ژرف‌ساخت و وابستگی معنایی بین واژه‌ها، ارتباط درونی وابسته‌ها را نسبت به همدیگر و در نهایت، ارتباط آنها را به هسته، دقیق‌تر مشخص می‌کند. گاه دو گروه اسمی با شکل ساختاری یک‌سان، مثلاً (هسته +

کلواژه‌ها

وابسته‌ی وابسته، مضاف‌الیه مضاف‌الیه، صفت مضاف‌الیه، اضافه‌ی تعلق‌ی و غیر تعلق‌ی.

اصولاً هر هسته با وابسته‌ی آن، مانند مضاف و مضاف‌الیه، موصوف و صفت، هسته و بدل، هسته و متمم اسم، گشتارهایی از جمله‌های کوتاه ساده هستند که به صورت گروه‌های اسمی مورد استفاده قرار می‌گیرند

حسن زائده

کارشناس ارشد زبان و ادب فارسی
و دبیر دبیرستان‌های کاشان
و مدرس پیش‌دانشگاهی و دانشگاه پیام نور



اسم + صفت) می‌تواند از جهت ارتباط واژه‌های وابسته و در نتیجه، ترسیم نمودار آنها متفاوت باشد. مثلاً در گروه اسمی «فکر انسان پارسا» با ساختار (هسته + اسم + صفت) واژه‌ی «پارسا» به عنوان صفت، وابسته‌ی انسان به عنوان مضاف‌الیه است و وابسته‌ی وابسته از نوع «صفت مضاف‌الیه» تشکیل داده است. حال آن‌که در گروه اسمی «دوربین فیلم‌برداری نو» با همان ساختار قبلی (هسته + اسم + صفت) واژه «نو» به عنوان صفت، به هیچ وجه وابسته‌ی واژه‌ی «فیلم‌برداری» نیست و وابسته‌ی وابسته از نوع «صفت مضاف‌الیه» تشکیل نداده است؛ بلکه واژه‌ی «نو» مستقیماً وابسته‌ی هسته‌ی گروه اسمی «دوربین» و یا «دوربین فیلم‌برداری» به عنوان یک واحد است. بررسی ژرف ساخت این دو گروه اسمی و رسم نمودار پیکانی و درختی آنها، مطلب را دقیق‌تر بیان می‌کند.

ژرف ساخت گروه اسمی اول:

الف: انسان فکر دارد.

ب: انسان پارساست.

گِاهِ دو گروه اسمی با شکل ساختاری یک سان،
مثلاً (هسته+اسم+صفت) می تواند از جهت ارتباط
واژه‌های وابسته و در نتیجه، ترسیم نمودار
آن‌ها متفاوت باشد

هسته					
م.الیه					
م.الیه					
ژرف ساخت					
الف: باغ درخت دارد.					
ب: نام درخت زردآلو است.					
درخت زردآلوی باغ					
هسته	م.الیه	فکر انسان پارسا			
وابسته باغ	م.الیه	هسته م. الیه صفت			
درخت زردآلود	در بررسی ژرف ساخت انواع گروه‌های	فکر انسان پارسا			
هسته درخت	اسمی، در می‌یابیم که در غالب گروه‌های	هسته وابسته			
وابسته زردآلو	اسمی که به صورت «اضافه‌ی تعلقی» در	فکر			
اضافه‌ی اقترانی: دست نوازش حسن	کنار هم قرار می‌گیرند، وابسته‌ی وابسته	انسان پارسا			
هسته	از نوع «صفت مضاف‌الیه» و «مضاف‌الیه	هسته وابسته			
م.الیه	مضاف‌الیه» مشاهده می‌شود؛ مانند:	انسان پارسا			
م.الیه	گروه اسمی: دسته‌ی صندلی علی	ژرف ساخت گروه اسمی دوم			
ژرف ساخت	هسته	الف: دوربین، مخصوص فیلم برداری است			
الف: حسن دست دارد.	م.الیه	ب: دوربین نو است.			
ب: حرکت دست همراه با نوازش است.	م.الیه	دوربین فیلم برداری نو			
دست نوازش حسن	ژرف ساخت	هسته			
هسته	الف: علی صندلی دارد.	م.الیه			
وابسته حسن	ب: صندلی دسته دارد.	صفت			
دست نوازش	نمودار درختی	دوربین فیلم برداری نو			
هسته دست	هسته وابسته	هسته دوربین فیلم برداری			
وابسته نوازش	دسته صندلی علی	وابسته نو			
اضافه‌ی جنسی: ساعت طلای مریم	هسته وابسته	هسته دوربین			
هسته	صندلی علی	وابسته فیلم برداری			
م.الیه	اما در بررسی ژرف ساخت اضافه‌های	بنابراین، گاه یک ترکیب اضافی روی هم			
م.الیه	غیر تعلقی (توضیحی، جنسی، اقترانی،	رفته می‌تواند یک واحد هسته‌ی گروه			
ژرف ساخت	تشبیهی از نوع تشبیه مضاف به مضاف‌الیه)	اسمی را تشکیل بدهد. نمونه‌های دیگر:			
الف: مریم، ساعت دارد.	وابسته‌ی وابسته از نوع «مضاف‌الیه	میز مطالعه‌ی قدیمی			
ب: جنس ساعت، طلا است.	مضاف‌الیه» دیده نمی‌شود و مضاف‌الیه	هسته			
ساعت طلای مریم	دوم، وابسته‌ی کل ترکیب اضافی هسته‌ی	م.الیه			
هسته	گروه خواهد بود. مثال‌های زیر، همراه با	صفت			
وابسته مریم	بیان ژرف ساخت و رسم نمودار، مطلب	درخت زردآلوی بلند			
ساعت طلا	را دقیق‌تر روشن می‌کند.	هسته			
هسته ساعت	اضافه‌ی توضیحی: درخت زردآلوی باغ	م.الیه			
		صفت			
		آب خوردن شهر			
		هسته			

گاه یک ترکیب اضافی روی هم رفته می‌تواند یک
واحد هسته‌ی گروه اسمی را تشکیل بدهد

در اضافه‌ی جنسی و تشبیهی
از نوع تشبیه مضاف به
مضاف‌الیه می‌توانیم مضاف‌الیه
را به صفت تبدیل کنیم

زردآلود را. پس، واژه‌ی «بلند» وابسته‌ی هسته خواهد بود نه وابسته‌ی وابسته. اما در ترکیب «درخت زردآلوی شیرین»، واژه‌ی «شیرین» ویژگی زردآلو را نشان می‌دهد و «صفت م.الیه» خواهد بود. هم‌چنین، گروه‌های اسمی «ساعت طلای دقیق و ساعت طلای زرد» به همان ترتیب خواهد بود.

هسته
م.الیه
صفت
هسته
م.الیه
صفت

نکته‌ی سوم: در ترکیب‌های اضافی غیر تعلق‌ی با توجه به ارتباط وابسته‌ها با هسته، می‌توانیم مضاف‌الیه اول را حذف کنیم، بدون آن‌که خللی بر معنای جمله وارد شود. در حالی‌که در ترکیب‌های اضافی تعلق‌ی که وابسته از نوع «مضاف‌الیه مضاف‌الیه» است حذف مضاف‌الیه، در معنا خلل ایجاد می‌کند، مانند:
غیر تعلق‌ی:

ساعت طلای علی = ساعت علی
تعلق‌ی:

دسته‌ی صندلی علی = دسته‌ی علی

نکته‌ی چهارم: در اضافه‌ی جنسی و تشبیهی از نوع تشبیه مضاف به مضاف‌الیه می‌توانیم مضاف‌الیه را به صفت تبدیل کنیم، مانند:

ساعت طلای علی ← ساعت طلائی علی
قد سرو یار ← قد سرو مانند یار

نکته‌ی پنجم: در اضافه‌های غیر تعلق‌ی ذکر شده، صفت را می‌توانیم هم بعد از هسته بیاوریم و هم بعد از ترکیب اضافی (در نقش یک هسته‌ی واحد)، بدون آن‌که معنای گروه اسمی تغییر یابد، مانند:

درخت بلند زردآلو = درخت زردآلوی بلند
صفت
صفت

ساعت گران‌قیمت طلا = ساعت طلای گران‌قیمت
صفت
صفت

وابسته طلا
اضافه‌ی تشبیهی: لب لعل یار
هسته
م.الیه
م.الیه
ژرف ساخت
الف: یار لب دارد.
ب: لب مانند لعل است.
لب لعل یار
هسته
وابسته یار
لب لعل
هسته لب
وابسته لعل

معنای صفت مشخص
می‌کند که به کدام
جزء گروه وابستگی دارد

برای تکمیل بحث نکات زیر ضروری به نظر می‌رسد: **نکته‌ی اول:** با توجه به ژرف ساخت «اضافه‌های استعاری» و «اضافه‌های تشبیهی» از نوع تشبیه مضاف‌الیه به مضاف، اگر بعد از این ترکیب‌های اضافی، وابسته‌ای ذکر شود وابسته‌ی وابسته از نوع «صفت م.الیه» و «مضاف‌الیه مضاف‌الیه» شکل می‌گیرد و رسم نمودار آن‌ها مانند اضافه‌های تعلق‌ی خواهد بود، مانند:

اضافه‌ی تشبیهی: محراب ابروی او

هسته
م.الیه
م.الیه

اضافه‌ی استعاری: رقص درختان نارنج

هسته
م.الیه
م.الیه

نکته‌ی دوم: معنای صفت مشخص می‌کند که به کدام جزء گروه وابستگی دارد. مثلاً در گروه اسمی «درخت زردآلوی بلند» واژه‌ی «بلند» ویژگی درخت را نشان می‌دهد نه

۱. ارژنگ، غلامرضا، دستور زبان فارسی امروز، ج اول، نشر قطره، ۲۰۴۷۳۱. انوری، حسن و احمدی، حسن، دستور زبان فارسی ۲، ج اول، فاطمی، ۳۰۷۶۳۱. باطنی، محمدرضا، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، چچ ششم، امیرکبیر، ۴۰۳۷۳۱. حق‌شناس، علی محمد و دیگران، زبان فارسی ۳، شاخه‌ی نظری به استثنای رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۵۰۳۸۳۱. وحیدیان کامیار، تقی و عمرانی، غلامرضا، دستور زبان فارسی ۱، ج هفتم، (سمت)، ۴۸۳۱.